

Las gallarias da S. Michael e S. Raffael sun immensas.

Ed hoz?

L'explotaziun, as faja quint, varà dürà dal 1300 fin ca. 1600. A la fin para cha'ls lavuraints sun mütschits our da sa che privel, forsa causa temps da guerra. Perquai daja eir indrizs ed üsaglias chi's po amo chattar e chi dan ün purtret da la lavur da quel temp. Las minieras dal Munt Buffalora sun ün exaimpel extraordinari da la lavur da quel temp. Ün exaimpel chi nu's chatta uschè svelto ün seguond in Svizra. Grazia als Amis da las minieras po spordscher

la Val Müstair ad indigens e giasts ün'interessanta invista in temps passats. Temps ingio cha Buffalora ed il Pass dal Fuorn d'eiran ün center d'explotaziun da minerals da fier cun ün'importanza surregionala.

Litteratura :

- Daniel Schläpfer: «Der Bergbau am Ofenpass», Band VII SNP, 1960 exhaust
- Daniel Schläpfer: «Die Eisenberge am Ofenpass», Haupt Verlag Bern, 2013

Sulvadi i'l center – üna nouv'exposiziun pel Parc Naziunal Svizzer

Anna Mathis text,
Hans Lozza e PNS fotografias

Ün di avant l'avertüra da la nouv'exposiziun i'l Center dal Parc Naziunal a Zernez, suna passada tras ils locals in tuotta quietezza per contemplar la lavur finida. Pro üna fotografia in ün corridor suna statta salda. I's tratta da la cuntschainta fotografia da la visita da la cumischiun parlamentaria dal 1913 illa Chamanna Cluozza. Ils pioniers e fundaturs vaivan invidà als parlamentararis sül lö, per tils persvader cha'l Parc Naziunal saja ün'idea stupenda. E quai tils es gratià – ils parlamentararis d'eiran inchantats. Schi's guarda lur vistas as vezza üna tscherta seriusità sco'l solit sün fotografias da quel temp, però a guardar plü precis as vezza eir superbgia.

Be da per mai am n'haja fatta la dumonda: «Che dschessan quist signuors da la nouv'exposiziun»?

La cumischiun parlamentaria in visita dal 1913 illa Chamanna Cluozza

Lur visiun e lur böts d'eiran da preservar ün toc natüra da l'influenza umana, da tilla proteger e laschar temp per ch'ella possa as 'resulvadisar' e quel process dess gnir perscrutà. Da quai dà il seguaint citat da Karl Schröter perdüttanza: «... alle bisherigen Veränderungen des Urzustandes durch die jahrhundertelang dauernden Einwirkungen der Jäger, Fischer, Förster, Ackerleute, Hirten und Heuer, durch Dünger, Bodenaufbruch, Mahd und Weide werden mit der Zeit verschwinden und die alte ursprüngliche Lebens-

gemeinschaft wird sich wieder herstellen; ein grossartiger «Verwilderungsversuch» wird da durchgeführt werden.» Implü as vaiva il böt dad infuormar sur da quel svilup, ma eir sur da tuot quai chi's vain a savair i'l Parc. Quist trais böts proteger, perscrutar ed infuormar sun fin hoz la basa dal Parc Naziunal Svizzer (PNS). La protecziun i'l sen da surlaschar la natüra a seis gir sainza intervenziun umana, la perscrutaziun chi piglia suot ögl co cha la natüra as 'resulvadischa' e l'infuormaziun chi lascha tour part eir a

la generalità a tuot quist svilup. La protecziun ed eir la per-
scrutaziun sun gnüdas realisa-
das e vivüdas da prüm'innan.
L'infuormaziun invezza zoppi-
gliaiva ün pa. Aint ill'antieriura
Chasa dal Parc Naziunal, hoz la
chasa cumünala da Zernez, as
vaiva drizzà aint ün lö d'infuor-
maziun ed üna pitschna expo-
siziun. Cun ir dals ons s'haja
però badà cha eir l'infuorma-
ziun ha grond'importanza, na
be pels cuntgnüts e resultats da
las lavurs da retschercha, ma
eir sco plattafuorma per tuot ils
visitadurs e las visitaduras dal
Parc Naziunal. Dal 2008 es lura
gnü inaugurà il nov Center
dal Parc Naziunal sco lö cen-
tral d'infuormaziun, in fatscha
al Chastè Planta Wildenberg
chi'd es d'vantà il lö da l'admin-
straziun dal Parc.
Quella jada ha ün pitschen
team intern creà e sviluppà
l'exposiziun i'ls quatter locals
dal center. Blers da vo s'al-
gordan sgüra dal dragun da
Macun chi salüdaiva gnond sü
da s-chala, o dal grond girun da
lain chi permettaiva da svolar
sur il territori dal Parc.
Fingia quella jada d'eira però
cler cha quell'exposiziun nun
es fatta per l'eternità – in circa
15 ons as laiva renovar il cunt-
gnü. Dit e fat – uschè s'ha il
listess team occupà avant bun-
dant 5 ons culla planisaziun
dad üna nov'exposiziun. Alch
chi d'eira eir cler: no nu rivain
plü da far quai be in aigna
redschia. Uschè s'haja formulà

ils böts per la nov'exposiziun
per pudair ir in tschercha d'ün
partenari: Il cuntgnü dess es-
ser s-chet ed autentic, da nos
Parc Naziunal Svizzer. Voul

dir tuot ils temas dessan avair
ün connex direct cul PNS e nu
pon gnir surtuts ün ad ün in ün
oter lö. Ma chenüns sun quels
aspets unics?

- **Unica es la cuntrada e la natüra i'l PNS.**
- **Unicas, dafatta sün tuot il muond, sun las datas da retschercha da passa 100 ons.**
- **Unica es l'idea da proteger, da 'resulvadisar' üna cuntrada oriundamaing ferm üttilisada da l'uman.**
- **Unic es ün simil lö 'sulvadi' in Svizra.**

Cun formular quist böts per planisar l'exposiziun s'ha cristallisada l'idea da crear ün'exposiziun sur da quist lö sulvadi. Schi – 'sulvadi' dess esser i'l center. Sper il lö sulvadi dal PNS dessan las visitaduras ed ils visitadurs eir avair la pussibilità da reflectar sur da l'aigna tenuta a regard ün lö sulvadi.

Insembel culla dita Groenlandbasel ans vaina miss vi da la lavur per sviluppar ils cuntgnüts illas localitats da l'exposiziun permanenta. Ils singuls locals, chi han ün tema cler, dessan implü gnir colliats tras ils corridors ad alch cumplet, ad alch inter e quai per pitschen e grond ed accessibel in tschinch linguas. Böts clers – la realisaziun üna sfida – üna bella sfida.

Ils elemaints centrals da l'exposiziun sun ils quatter locals tematics:

Panorama – üna gronda projecziun sur 16 m larghezza muossa per-
spectivas insolitas ed unicas our dals lös ils plü sulvadis dal Parc
Naziunal. A verer quistas projecziuns s'invlida il minchadi e s'ain-
tra da möd impreschiunant illa natüra sulvadia e s-chetta dal Parc.

A verer similts tshiervis uschè daspera ed uschè cler fa impreschiun...

Ill'arena sulvadia as as poja viver perfin ün incendi da god.

Arena sulvadia – quia as staja tuot in üna jada immez la dinamica dals process natürels chi influenzeschan e fuorman la cuntrada sulvadia dal Parc Naziunal – ün spectacul acustic e visual.

Labor suot tschêl avert – che esa capità e che s'haja scuvert i'l Parc fin hoz? Co es quai ad esser s'vess ün mumaint perscrutader o perscrutadra? Cun chenüns mezs d'agüd lavura la scienza?

Perspectivas – co guardess oura la cuntrada i'l ed intuorn il Parc Naziunal scha tuots pensessan sco eu? Co poss eu influenzar il futur d'una cuntrada sulvadia?

I'ls corridors chi collian ils locals as vegna a savair daplù da l'istorgia dal Parc Naziunal e quai dal temp cuort avant la fundaziun fin al di d'hoz, cun sias sfidas actualas. Implü as poja reflectar sur dal tema 'sulvadi' dond respostas a dumondas concretas.

Ils uffants plü giuvens vegnan accompagnats tras tuot l'exposiziun da Furbina e Ratsch. Quai sun duos cratschlas, frar

Quia as vezza a Ratsch cun seis detectur da nuschnas sülla rain – per gnir a savair co cha quel funcziuna esa da tadar bain.

e sour, chi quintan in fuorma d'ün gö auditiv divertent da lur aventüras.

A la fin da meis gir tras l'exposiziun n'haja provà da respuonder a mia dumonda fatta al cumanzamaint: «Che dschessan ils pioniers e fundaturs da quist'exposiziun?» Eir scha blers da quels signuors sülla fotografia füssan forsia surdumandats e stuts dalla tecnica moderna chi vain dovra ill'exposiziun – schi suna persvasa cha'l cuntgnü e cha nossas ideas integradas ill'exposiziun tils vessan persvas. Schi, ils pioniers vessan gust – lur idea vain portata e vivüda inavant e la fascinaziun per quist lö sulvadi nun es ida al main, anzi ella crescha. Els han creà avant 110 ons alch unic e no vain creà ün'exposiziun unica – s-chetta e sulvadia. Eu per mia part n'ha grond gust cha na be il Parc, ma eir la lingua rumantscha, es fich preschainta ill'exposiziun – eir üna part, na propcha sulvadia, ma s-chetta da nos Parc.